

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ "ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ

УКРАЇНСЬКЕ ІСТОРИЧНЕ ТОВАРИСТВО

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Випуск 7

УКРАЇНСЬКОГО *ДО 40-ЛІТТЯ*
ІСТОРИЧНОГО
ТОВАРИСТВА

Острог - Торонто - Нью-Йорк
2006

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ МАЛОРОСІЙСЬКОГО
ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРА М.Г. РЕПНІНА
(1778-1845)

Майбутній військовий, дипломат, адміністратор, віце-король Саксонії і генерал-губернатор земель колишньої Гетьманщини народився 28 січня 1778 року в сім'ї астраханського губернатора, генерал-ад'ютанта князя Григорія Семеновича Волконського та княгині Олександри Миколаївни з роду Репніних, дочки відомого фельдмаршала Миколи Васильовича Репніна. Два старовинні дворянські роди прославили себе протягом століть на державній службі - військовій та дипломатичній ниві. Свій родовід ведуть від князя Михайла Всеволодовича Чернігівського з роду Рюриковичів, і належать до однієї династії Ольговичів, таруської гілки. Повний розпис роду Волконських належить перу княгині Є.Г. Волконської⁷, а генеалогічне дерево роду Репніних складене М.І. Репніним⁸. Г.С. Волконський (1742 - 1824) - андріївський кавалер, після довготривалої військової кар'єри з 1803 по 1817рр. був оренбурзьким військовим губернатором, помер в 1824 р. в чині генерала від кавалерії і в званні члена Державної Ради. Мати - Олександра Миколаївна Репніна (1757 - 1834) була фрейліною при дворі Олександра I та Миколи I. Дід М.Г. Волконського (Репніна) Микола Васильович Репнін (1734 - 1801) - відомий воєначальник і дипломат Катериненських часів, учасник бойових походів проти Пруссії, Семилітньої війни (1753 - 1763), російсько-турецької війни (1768 - 1774)⁴. Займав посади генерал-губернатора Смоленського, Псковського, Ризького і Ревельського, у Литві М.В. Репнін не мав синів (єдиний (законний) син помер у 1774 році), а лише три доньки. Його старша дочка, княжна Олександра, вийшла заміж за Г.С. Волконського⁵. Роди Волконських та Репніних поєдналися, дали нащадків, які стали гідними продовжувачами справи своїх предків. Потрібно сказати, що М.В. Репнін різко виділявся на фоні багатого людськи Катериненського століття. Він володів величезним зібранням історичних документів, багато з яких у дореволюційний період друкували різні видання,

зокрема "Сборник Российского Исторического Общества"⁶. Рід Репніних вписаний в Оксамитову Книгу (XII, 123), герб вміщений в Гербовнику (1, 6)⁷. Значення М.В. Репніна в історії Російської держави гідно оцінив Олександр I указом Сенату від 12 червня 1801 року, в якому зазначалося, щоб "рідний внук князя Репніна - Микола Волконський, прийняв його прізвище [...]". В історіографічну традицію вкралася помилка називати Миколу Григоровича подвійним прізвищем - Репнін-Волконський⁹. виправити цю вже хрестоматійну помилку намагалася ще дочка князя Варвара, дописуючи до журналу "Русский архив"¹⁰. Про це ж писав в Яготин до Алли Стравінської прямий нащадок Репніних князь Михайло Ігоревич Репнін. Він просив довести до відома всіх, хто пише про князів Репніних, що Микола Григорович ніколи не користувався подвійним прізвищем, а носив лише одне ім'я - Репнін¹¹.

М.Г. Волконський (Репнін) початкову освіту здобув у 1-му Сухопутному шляхетському кадетському корпусі С.-Петербурга. Після закінчення навчання у 14 років (1792), він вступив на військову службу прапорщиком лейб-гвардійського Ізмаїльського полку, де 1 січня 1796 р. він отримав чин підпоручика, а 12 грудня цього ж року - поручика. Протягом 1795 і 1796 рр. молодий М. Волконський перебував в складі армії на території Польщі 14 квітня 1797 р. він був переведений в лейб-гвардійський Гусарський полк (до 1812 року цей полк називався Лейб-Гусарський), і 29 вересня 1797 року отримав звання флігель-ад'ютанта¹². 25 вересня 1798 року поручик М. Волконський отримав звання штаб-ротмістра і незабаром як член посольства поїхав в Берлін на коронацію короля Фрідріха-Вільгельма III. В 1799 році* ротмістр Микола Волконський, був зарахований у корпус під командуванням генерала Германа під час Голландської експедиції проти французів. Він приймав участь в авангардних боях і в генеральній битві при Бергені, за яку отримав чин полковника. Після провалу експедиції він до серпня 1800 р. перебував на англійському фрегаті "Sensible", який крейсерував поблизу французьких берегів і острова Джерсей. Переїнявши прізвище діда М.Г. Волконський успадкував не лише ім'я, а й великі маєтності в Полтавській губернії. У 1802 р. князь Репнін одружився з онукою останнього гетьмана України Кирила Розумовського, Варварою Олексіївною. Молоді люди познайомилися в маєтку М.В. Репніна в с. Воронцово, куди приїжджала графиня разом з своїм батьком. У 1802

році, у Батурині, в маєтку графа Розумовського відбулася весільна церемонія. У спадок Варвара Олексіївна отримала 10 тис. душ, маєтності в Полтавській губернії, в тому числі й відоме містечко Яготин Пириятинського повіту.

Вдало складалася і військова служба М.Г. Рєпніна під час наполеонівських воєн. 17 вересня 1802 р. він був полковником кавалергардського полку. Князь брав участь майже в усіх кампаніях проти Наполеона. У 1805 р. під Аустерліцем (Славковим) полковник Рєпнін, командуючи 4-им ескадроном кавалергардського полку гвардії Олександра І, провів блискучу атаку (описану в романі Льва Толстого "Війна і мир"), після якої із всього ескадрону залишилося 18 чоловік, а він сам, контужений і поранений в груди картеччю, був взятий в полон французами. За сімейними згадками, взятий в полон при Аустерліцем князь, був обміняний в м. Брюне (суч. м. Брно, Чехія) на французького генерала Раппа. 30 січня 1806 р. М.Г. Рєпніна нагородили орденом Святого Георгія IV ступеня. А 11 вересня цього ж року князь в чині генерал-майора подав у відставку з огляду на стан здоров'я. В цей час він був обраний Нижньогородським дворянством в повітові начальники і кандидатом в губернські, але через деякий час знову був прийнятий на військову службу. 11 листопада 1808 року і на самому початку наступного року (9 січня), після укладення Тешенського миру, його призначили надзвичайним послом при Вестфальському дворі братів Наполеона І - Ієроніма й Іюсифа¹³. Не зважаючи на дріб'язковість більшості донесень, князь, перебуваючи в Касселі, подав канцлеру дві цікаві записки: про становище фінансів Вестфальського королівства, настрої мешканців краю та огляд військ королівства і коштів, котрі витрачались на їх утримання. Він мав продовжити свою дипломатичну кар'єру в Іспанії, у Мадриді, при дворі короля Іюсифа. Але Наполеон тримав князя в Парижі, не бажаючи, щоб іспанський король мав самостійні дипломатичні зносини з Росією. Проживаючи в бездіяльності, князь Рєшгін встиг відправити до Мадрида члена своєї місії Моренгейма і налагодив з ним листування за допомогою спеціальних кур'єрш та шифру. Цим шляхом він повідомляв в Петербург детальні відомості про розташування французьких військ в Іспанії та за Піренеями, подав також опис розміщення вшськ в Європі. Коли наприкінці 1811 року князь повернувся до Петербурга, то Олександр І виявив неабияке задоволення його діяльні-

стю в Парижі, за яку його нагородили орденом Святої Анни І ступеня. З початком Вітчизняної війни 1812 року, 15 березня М. Рєпніна (Волконського) призначено командиром резервних ескадронів (зокрема 9-ї кавалерійської дивізії) І Західної армії, яка згодом перебувала в складі І піхотного корпусу ген. П.Х. Вітгенштейна. Він брав участь в боях з французами під Клястицями (20 червня), Свольною (30 червня), Полоцьком (5-6 серпня, а також 6 і 7 жовтня) і Чашниками (20 жовтня). За відмінну службу був нагороджений орденом Святого Георгія III ступеня і золотою шпагою з діамантами. М.Г. Рєпнін проявив себе і на дипломатичній ниві. Влітку 1812 року російський уряд пробував вступити у переговори з генералом Йорком фон Вартенбургом, в справі нейтралізації допоміжної 20-тисячної армії, яка діяла в Прибалтиці проти Росії. Існувала можливість, щоб ці переговори очолив сам М. Рєпнін або П.Х. Вітгенштейн, але вони обидва були усунуті від проведення переговорів і переговорний процес очолив маршал Паулуччі¹⁴. Під час взяття Берліну М. Рєпнін, командуючи окремим "летючим" загоном, відзначився при переправі¹⁵ через Одер, а 20 лютого 1813 р. він зайняв без спротиву Берлін¹⁵. За взяття Берліну, М. Рєпніну присвоєно звання генерал-ад'ютанта. М.Г. Рєшгін приймав участь у битвах з французами під Данцигом, Дрезденом, Кульмою, Лейпцигом. Був нагороджений діамантовими відзнаками до ордену Святої Анни І ступеня і австрійським хрестом Леопольда.

Блискуча вшськова кар'єра, дипломатичний досвід та особисті якості князя сприяли призначенню М.Г. Рєпніна на посаду управителя Саксонії 8 жовтня 1813 року. Зруйноване народне господарство Саксонії, розхитані і знецінені фінанси, присутність чужих військ з перших днів стали першочерговими завданнями, які вимагали негайних дій новопризначеного генерал-губернатора. Перші декрети губернатора відображали найважливіші потреби краю. Це були накази проти самовільних реквізицій, військових, незаконного захоплення влади на місцях і ряд закликів адміністрації і населенню повернутися до нормального життя. Вже з перших днів свого управління, 19/31 жовтня 1813 року, було видано "Воззвание генерал-губернатора Саксонии Н.Г. Рєпнина...", згідно якого¹⁶ формувалися добровільні бойові заони ландвер і ландштурм¹⁶. На початок січня 1814 року, була сформована 6-ти тис. армія, а в лютому-березні її чисельність досягла 12 тис. чол. Піс-

ля переїзду М. Репніна до Дрездена йому було віддано в управління виключно землі Саксонського королівства, а Тіренгенські князівства доручено намісникові Рідезелю. Віце-король проживав в дрезденському королівському палаці, але мешкав також в Пільниціях, в замку для розваг саксонського короля". Накази генерал-губернатора показують, що Репнін відразу поставився до своїх обов'язків не чисто формально як генерал чужої армії в завойованій країні, а навпаки, як людина бажуюча зробити все можливе для населення довіреної землі. Це викликає подив: неже для російського генерала не було байдуже в якому стані Саксонія перейде до свого майбутнього власника. Але, з іншого боку, можливо, прямиї інтерес Росії диктував генерал-губернатору якнайбільше використати ресурси країни у виші з Наполеоном.

одними з важливих заходів князя Репніна були: відбудова осель і шляхів, проведення посівних кампаній, цілковите звільнення населення від податки?, заходи по боротьбі з шфекційними захворюваннями, клопотання про постачання збіжжя, відкриття кредитних установ, виявлення фальшивих грошей, відкриття ярмарків тощо. Протягом його управління Саксонією, на цій території виходила щоденна газета "СтрупемереЩ8-В1а«", де публікувались всі розпорядження уряду. Доходи і всі грошові видачі М.Г. Ретгін нажив у Саксонії, значні борги, хоч міг би нажити мільйони. Йому навіть пропонували взяти з картинної галереї все, що йому сподобається. Та князю навіть була чужою сама думка про те, що можна збагатитися таким чином¹⁸. Завдяки князю було відреставровано головну окрасу міста - сходи на Брюлівську терасу, вони були відбудовані на кошти, виручені від продажу вшськових палісадів Дрезденської фортеці, які належали Репшну як військова здобич. Брюлівська тераса разом з Грос Гартемом (Громадським садом. - К.Н.) стали відкритими для відвідувань. За правління князя відремонтовано знищені французами мости, які з'єднували лшобережну стару частину Дрездена (Альтштадт) з Ньойштадтом, новим містом. М. Репнін налагодив діяльність медичної академії, нормалізував шкільну освіту, реорганізував кадетський та пажеський корпус тощо. Він заклав основи нової організації дрезденських театрш, яка в основних рисах збереглася до сьогодні (праця М. Антоновича видана у 1936 році. - К.Н.). Генерал-губернатор розпорядився влаштувати річну мистецьку

виставку, чим вперше зробив мистецькі скарби Цвінгеру* доступними для громадськості¹⁹. Князь Репнін управляв Саксонією рівно рік. 9 жовтня 1814 року йому наказано передати Саксонію в пруське управління. Деякі помилки віце-короля були зрозумілими в той час і не змінювали нічого в остаточному твердженні "широкого пересякнення Репншаїігересами Саксонії"¹. В 1815 році згідно з наказом Фрідріха Саксонського відмінили всі нагороди та чини, які роздавав М.Г. Репнін. Але показовим є те, що адміністративні нововведення, що були запроваджені губернатором, залишилися без змш²⁰. Пам'ять про правління російського князя була увіковічена офіційно: за церемоніалом Дрезденського двору члени сім'ї Репніних мали право "председания" перед принцями Саксонського королівського дому²¹. За всі заслуги князю Репніну присвоїли звання генерал-лейтенанта і нагородили орденом Св. Володимира II ступеня**. По завершенні служби М.Г. Репнін з родиною проживав у Відні Де в це час проходив Віденський конгрес. Не беручи жодної участі у роботі конгресу, Репнін приймав участь у всіх святкуваннях і був добре прийнятий віденським вищим світом. Там, у Відні цілком ймовірно й були встановлені дружні стосунки з Д. Бантишем-Каменським - автором майбутньої першої систематичної праці з історії України. Після Саксонії Репніни повернулися в Петербург. Весною 1816 року М. Репніш з сім'єю переїхали до Москви, в Лефортово.

Успішна військова кар'єра, дипломатичний та управлінський досвід і навикі зіграли важливу роль у призначенні князя на посаду малоросійського військового генерал-губернатора у 1816 році Звичайно ж, світогляд Миколи Григоровича формувався під впливом оточення - людей, що були наближені до князя, поділяли і підтримували ліберально погляди суспільства. Безсумнівно, найб-

* Цвінгер - палацовий ансамбль побудований архітектором М.Д. Пьопельманом у 1711 -1722 рр. в стилі бароко. В Цвінгері знаходиться знаменита Дрезденська картинна галерея.

" Повний перелік нагород М.Г. Репніна (Волконського): ордени - Св. Олександра Невського з діамантами, Св. Анни I ступеню з діамантами, Св. Георгія III та IV ступеня, Св. Володимира I ступеня, шість іноземних, зокрема: 5 орденів: Пур ле Мерит, Чорного і Червоного Орла I ступеня, австрійський орден Леопольда II ступеня, французький орден Св. Людовіка II ступеня; хрест за Кульм (так називали відзнаку пруського Військового ордену Залізного хреста), золота шпага "за мужність" з діамантами.

лижчими людьми до нього були члени його сім'ї, особливо дружина і діти. Варвара Олексіївна всіляко сприяла розвитку науки і культури, поширенню освіти в Україні, зокрема за її ініціативи у Полтаві було відкрито Інститут шляхетних панянок, у 1818 р. Після смерті чоловіка вона з дочкою Варварою жила спочатку в Одесі, згодом в Москві²². Син Василь був одружений з Єлизаветою Балабіною. З генералом. П. Балабіним князь підтримував жваве листування. Князь Василь (1806 - 1880) був колезьким асесором, мав сина Миколу й став продовжувачем роду Репніних. Дочки - Олександра (? - 1836) (заміжня за гр. О. Кушельовим-Безбородько, відомим меценатом Гімназії Вищих Наук у Ніжині), а Єлизавета (1816 - 1855) одружена з дійсним статським радником П. І. Кривцовим²³. Інші діти - дочка Софія померла у 1811 році, сини Олексій та Григорій - у 1812р. Діти М. Репніна отримали досить добру домашню освіту. Розповіді про старшу доньку пов'язані з Т. Шевченком, що відвідував яготинське помістя Рентних у 1843 - 1844 та 1845 рр. Княжна Варвара була високоосвіченою жінкою, добре володіла кількома мовами, зналася на мистецтві та літературі, пробувала писати вірші і прозу й друкувалася під псевдонімом Лизварської з 60-их років ХГХ ст. В "Русском архиве" були опубліковані автобіографічні записки Варвари Миколаївни, її листи до редакції журналу, спомини про неї гр. С. Шереметєва²⁴ та ін. Репніни прихильно ставилися до Т. Г. Шевченка, цінуючи його поетичний талант і художню майстерність. Під час третього приїзду поета до Яготина відбулося близьке знайомство сім'ї Репніних з Т. Шевченком. В особі старого князя поет знайшов цікавого співбесідника. Маючи надзвичайну пам'ять, він цікаво розповідав про своє життя, людей, котрі відіграли неабияку роль в житті самого господаря та й загалом у суспільно-політичному та культурному розвитку Росії, в тому числі України. Про минулу діяльність князя на державній службі Т. Шевченко дізнався також з розповідей княжни Варвари, матері, а також людей близьких до родини Репнінших. "З великою охотою відшукую колишніх знайомих вашого татуся. Недавно познайомився з його духівником [...]"²⁵, - писав Т. Шевченко у 1845 р. Завдяки клопотанню Репніних на початку 1847 року поета було призначено професором малювання Кишського університету. Княжна Варвара була "незабутнім" другом і дорадником поета. Вже із заслання він писав до неї 7 березня 1850 року: "Всі дні мого перебування колись у Яготипі є і будуть для мене низкою прекрас-

них спогадів". У 1858 р., повертаючись із заслання, Т. Г. Шевченко кілька разів відвідав 50-літню княгиню у Москві, яка "щасливо перемінилася, стала гладшою і молодшою"²⁶. В. Рентна померла на 83 році життя (27.-го листопада 1891 року). Похована вона на цвинтарі Московського Олексіївського монастиря. Про зв'язки кн. Репніна з передовими колами тогочасного украшського суспільства свідчить його листування із В. Кашгістом, І. Кашгістом, В. Полетикою, М. Миклашевським, Д. Трошинським, І. Котляревським, Г. Квіткою-Основ'яненком, Д. Бантишем-Каменським, І. Тимковським, П. Гулаком-Артемовським та ін. М. Г. Репнін підтримував стосунки з членами масонських та декабристських організацій та багатьма іншими відомими людьми, які склали коло людей, в якому плекалися ліберальні погляди М. Репніна, і в середовищі яких проходила багаторічна діяльність військового губернатора. На його 18-річне правління припадає розвиток масонського та декабристського руху, суспільних змін, початку національного Відродження земель колишньої козацької держави. Варто відзначити, що князь М. Г. Репнін не входив у жодну з організацій масонського чи декабристського напрямків. Ідеї масонів і декабристів стали однією із складових формування його світогляду.

Генерал-губернаторство М. Г. Репніна відродило надії на відновлення козацької вжської традиції. Одним з перших кроків щодо вирішення цієї справи стала його критика міністра фінансів Д. О. Гур'єва, котрий заперечував правовий статус козацтва²⁷. Записка М. Г. Репніна написана у Полтаві 23 жовтня 1824 р. є досить цікавою з погляду з'ясування його позиції щодо вирішення козацького питання²⁸. В "Записці" він подав коротку історію козаків, суттєво обґрунтовуючи докази їх походження, правового статусу, що протягом століть підтверджувався грамотами литовських князів і польських королів, універсалами гетьманів України, конституціями Речі Посполитої; а після входження України до складу Росії - права козаків підтвердили укази та грамоти російських монархів. М. Г. Репнін при підготовці записки користувався такими працями як "Історія Русш", "Аннали Малої Росії або Історія запорозьких козакш" Ж. Б. Шерера та "Историей Малой России" (далі - ИМР) Д. Бантиша-Каменського, виданої у 1822 р. за сприяння генерал-губернатора²⁹. Після вибуху Польського повстання, 15 квітня 1831 р. імператор повелів військовому губернатору почати формувати ополчення на зразок 1812 року. Розгля-

нувши та прийнявши за основу проект М. Репніна, 6 травня 1831 р. Микола I видав Рескрипт про формування з "малоросійських козаків полків легкої кавалерії для резервної армії"³⁰. Згідно нього формувалося 8 козацьких полків (по 1 тис. чоловік), для яких згодом затверджувалося спеціальне "Положення..." та штат³¹. Когут повідомляє, не покликаю чи сь, що князь Репнін підготував ще й проект, за яким не тільки відновлювалися військові формування, але й дозволялася обмежена форма козацького самоврядування³². На користь цього твердження свідчить листування князя Рєшіна з І.В. Капністом³³. Справа була передана на розгляд у спеціальний комітет, але проект залишився проектом. Новосформовані козацькі полки були відправлені в Мінськ. В боях козацькі полки участі не брали. Через півроку частину полків було розпущено "по домішках" (Наказ Головного Штабу від 19 січня 1832 р.). За умовами "запасу" були звільнені від служби й офіцери. Зброя ж поверталася у Київський арсенал³⁴. У 1833 р. 6 козацьких полків перетворено в регулярне військо, а з двох сформовано один і направлено на Кавказ. Зусилля князя Рєпніна виявилися не надаремними. Він добився деяких полегшень для козаків в сплаті податків, клопотався про узаконення їхнього права продажу спиртних напоїв, домігся скорочення строку вшської служби тощо³⁵. Генерал-губернатор вважав, що державна податкова система потребує якісних змін. "Податковий експеримент" був проведений ним в Чернігівській Полтавській губерніях. На цих територіях за три тижні було проведено перепис козаків з означенням розмірів їх земельних наділів. Новизна заключалася в тому, що розмір подушного податку залежав не від кількості душ, а від кількості працюючих в сім'ї та від розмірів їх земельний наділів³⁶. Окремі пропозиції М.Г. Регагіна були враховані в Санкт-Петербурзі³⁷. Зважаючи на неможливість відновлення козацтва як вшської верстви, діяльність генерал-губернатора спрямовується на відстоювання господарських інтересів козаків як вільних державних селян. 17 січня 1834 р. імператор затвердив устав "Об управлений малоросійскими козаками", який був написаний М.Г. Рєпніним та схвалений Миколою I. Згідно цього нього була створена Головна господарська контора для керування справами козаків. Перу М.Г. Рєпніна належить і статут про малоросійських козаків³⁸. Залишилося чимало документів генерал-губернатора, які свідчать про те, що князь турбувався про звільнення козацьких дітей від

перетворення їх на кантоштів, про дозвш козакам вступати в духовні звання, про землевпорядкування і податки, про переселення козакш на південь³⁹ тощо. Клопотання про козацтво було однією з причин звинувачення князя М. Рєпніна в сепаратизмі та "козакофільстві", а згодом і відставки у 1834 р. з посади малоросійського генерал-губернатора.

Ще однією важливою проблемою була справа визнання і прирівняння прав колишньої козацької шляхти до російського дворянства. Герольдія не визнавала дворянські права за тими особами, чини яких були не внесеш в таблиць про ранги 1722 р. Причина сенатської опозиції полягала в тому, що Сенат виступав за бюрократичний ранг (чин) і противився тільки спадковій становій знаті. Саме на це звернув увагу у своєму клопотанні до Сенату кн. М. Рєпнін. Сенат (Герольдія) вкрай негативно зреагував на подібні клопотання. У 1827 р. князь звернувся вже до міністра внутрішніх справ В.С. Панського. В записці "О правах малоросійських чинов на потомственное дворянство"⁴⁰ М. Рєпнін подав факти юридичного оформлення українських прав і вольностей, починаючи з П пол. XVI ст. Детальні та точні відомості щодо цієї справи знайти було досить складно. Більшість офіційних документів з плином часу були втрачені, інші потрапили до приватних архівів, тому, зауважував кн. Рєпнін, підчас пошуку таких відомостей варто взяти до уваги такі джерела як: "Краткая летопись Малая России" В. Рубана (1777), "История Малой России" Д. Бантиша-Каменського, російське законодавство щодо давніх українських присутственних (службових) посад і чинів (1826), а також його власні розвідки. Чи сам генерал-губернатор був автором цієї записки, вказати важко. Є відомості, що в цій справі йому допомагали В. Ясновський⁴¹ та Я. Скосіра⁴². Можливо, авторство належить одному з них, хоч автором міг бути і сам М. Рєпнін. Губернатор не лише звертався до уряду. Збереглася його записка, подана Миколі I. Сенат, і Герольдія почали працювати над розв'язанням цієї справи. 12 лютого 1828 року було створено спеціальний комітет. Згідно з його постановами, право на спадкове дворянство мала лише генеральна старшина та підкоморії, земські судді і підсудки, яким чин був наданий в час гетьманського правління. Ті, хто отримав такий чин вже в час запровадження в Україні губернської системи управління не мав права на спадкове дворянство⁴³. Інші українські чини, які належали до

військового управління, займали цивільні чи військові посади також отримували за службу дворянство. Ті ж, які не вступали на військову, ні на цивільну службу такого права позбавлялися! Комітет прийняв рішення позбавити дворянства також тих осіб які отримали його згідно рішень дворянських депутатських Зіґрань. Указом 1835 року питання надання прав дворянства нижчим українським чинам було впорядковане імператорською Радою. Поряд з тим, що генерал-губернатор намагався відстояти права колишнього шляхетства, слід відзначити й відношення М.Г. Репніна як державного посадовця до дворянського прошарку загалом. Він намагався боротися з свавіллям, хабарництвом та зловживаннями серед дворян⁴⁴, завжди вимагав від службовців безпосереднього та відвертого звернення до себе у справах⁴⁵. Цікавою сторінкою діяльності малоросійського генерал-губернатора була справа пов'язана з винною монополією. Вона яскраво ілюструє відношення М. Репніна до дворян і його статус як посадової особи⁴⁶. Губернатор займав чітку позицію щодо збільшення рівня судової відповідальності дворян⁴⁷.

В особі генерал-губернатора знайшло охоронця своїх інтересів й українське купецтво, міщанство та селянство. У квітні 1821 р. князем Репніним був поданий імператору "Список рапорта..."⁴⁸ про економічне становище ввірених територій, зокрема Чернігівської губернії. У донесенні губернатор подав власні пункти-заходи допомоги поміщицьким селянам⁴⁹. Відношення губернатора до селян яскраво проілюструвала промова до дворян Чернігівської та Полтавської губерній під час дворянських виборів 1818 року⁵¹. Промова була надрукована брошурою і викликала жваве обговорення з оцінкою її як надто сміливої, навіть викликала певну полеміку⁵¹ та закриття петербурзького часопису "Дух журналів". А.Н. Сахаров вважав, що саме від М.Г. Репніна С.М. Кочубей отримав негласне доручення підготувати проект звільнення селян⁵². Проект передбачав не ліквідацію кріпацтва, а лише пропонував шляхи поліпшення становища селянства. Тому Олександр І був розчарований цим проектом і діями князя М.Г. Репніна. В часи правління Миколи І 31 липня 1831 року малоросійський військовий губернатор подав три записки⁵³, у яких доводив до відома імператора про важке становище селян-кріпаків та дворян щодо сплати податків. На жаль, клопотання М.Г. Репніна не дістали належної уваги з боку уряду Миколи І, зокрема, міністра фінансів Є.Ф.

ІСанкріна, до якого М. Репнін ще й звертався з пропозицією про введення змін у фінансову політику щодо малоросійських губерній⁵⁴. Завдяки зверненням губернатора 14 листопада 1831 року Миколою І було видано Рескрипт, згідно якого недоплати по податках розстрочувалися на кілька років⁵⁵. Показовою сторінкою діяльності малоросійського генерал-губернатора є також його діяльність підчас голоду на Полтавщині в 1833³⁴ рр.

З призначенням на посаду М.Г. Репніна та переїздом сімейства Репніних до Полтави, князь і його дружина продовжили свою культурно-громадську, благодійну діяльність. Варвара Олексіївна, за активної допомоги свого чоловіка, почала засновувати лікарні, притулки, школи, а вже наступного року започаткувала на власні кошти пансіон для панянок із збіднілих сімей. У 1818 р. був утворений Інститут шляхетних панянок на кошти дворянства Полтавської, Чернігівської та Київської губерній. В 1828 році за клопотанням М.Г. Репніна було видано з казни 200 тис. руб. ас. на будівництво кам'яної будівлі для Інституту, а утримання закладу було покладено на прибутки Приказів Громадської Опіки трьох губерній. У 1829 році відбулося офіційне відкриття цього навчального закладу⁵⁶. Зважаючи на малі та нерегулярні пожертви дворянства, борги Інституту росли, як наслідок - Інститут був прийнятий у відомство держави. У тому ж році Микола І зважив на прохання генерал-губернатора і видав наказ про відкриття у Полтаві Петровського кадетського корпусу. Такий заклад давав можливість місцевому дворянству здобувати освіту, без якої годі було сподіватися на просування по службі та одержання нових чинів⁵⁷. У 1823 р., за участю М. Репніна, було відкрите громадським коштом полтавське училище чистописпів. Воно готувало канцелярських службовців на державну службу⁵⁸. Незаконнонароджені діти (зокрема хлопчики у віці не менше 10 років), отримували можливість здобути державну безкоштовну освіту. За згадками А. Глаголева в Полтаві діяла і школа садівництва, яка налічувала 30 учнів⁵⁹. Клопотався кн. М. Репнін і про передплату в губернії періодичних видань⁶⁰. У кінці ХVІІІ - першій третині ХІХ ст. зріс інтерес до вивчення української духовної спадщини, а разом з тим і до історичних знань. У першій чверті ХІХ ст. з'являється широковідомо "Історія Русів". Цікаво зазначити, що М. Максимович надавав певну роль у справі появи "Історії Русів" князю М.Г. Репніну⁶¹. У 1816 р. у Полтаву разом з М. Решніним приїхав Д.М. Бан-

тиш-Каменський. Останнього князь умовив поїхати з ним в колишню Гетьманщину з єдиною метою - скласти систематичну працю з історії України. М.Г. Репнін налагодив зв'язки з урядовими і приватними архівами, відомими дослідниками та збирачами історичних документів (напр. А. Чепую⁶², В. Полетикою⁶³ та ін.), відкрив доступ до збірок урядових інституцій, а також власний архів в Яготині, в якому зберігався відділ "Дела по истории Малороссии". Прилучилися до роботи над написанням "И М Р" В. Каразін, Г. Квітка-Основ'яненко, І.Котляревський, П. Симоновський, С. Шир ай, М. Марков⁶⁴ та ін., а також і сам М.Г. Репнін, перу якого належить розділ про Берестецьку битву⁶⁵. Певна річ, що завдяки зв'язкам і рекомендаціям М.Г. Репніна Д. Бантишу-Каменському пощастило познайомитися з цілим рядом осіб, що поповнювали джерельну та історіографічну базу праці. Після видання праці у 1822 р. губернатор і надалі сприяв розповсюдженню та перевиданню "И М Р"⁶⁶. Д. Бантиш-Каменський займався біографічним нарисом діда М. Репніна князя В.А. Репніна⁶⁷. Видання "И М Р" за сприяння губернатора стали важливим внеском у розвиток української культури, духовності Як зазначає А. Атаманенко "И М Р" мала вплив на українську та російську історичну думку ХІХ ст. Працею Д. Бантиша-Каменського при написанні досліджень з історії України користувалися М. Маркевич, О. Пушкін, М. Гоголь та інші⁶⁸. Варто відзначити, що М. Репнін підтримував добрі стосунки з М. Гоголем, котрий відвідав Яготин після свого повернення з Єрусалиму⁶⁹. "Гоголь був в Репніних своєю людиною і гостював в них закордоном, в Яготині під Києвом та в Одесі⁷⁰". "И М Р", а також наступні праці з української історії створили підґрунтя для монографічних наукових досліджень кін. ХІХ - поч. ХХ ст. Важливе місце в культурно-громадському житті Малоросійського генерал-губернаторства займав театр і театральне життя. На початку 1818 р. військовий губернатор запросив в Полтаву з Харкова трупу Штейна, в якій починав свою акторську діяльність видатний актор - М.С. Щепкін. Директорами полтавського театру були І.П. Котляревський та О.О. Імберх. П'єса І.Котляревського "Наталка Полтавка" була надрукована завдяки М.Г. Репніну⁷¹. Варто відзначити також роль генерал-губернатора у викупі М. Щепкіна та його родини з кріпосної неволі⁷². Якби не наполегливе та вчасне втручання кн. М. Репніна, то справа викупу М. Щепкіна так би й залишилася лише "проектом". 26 липня 1818 р. в Полтаві було

влаштовано спектакль "в нагороду таланта актора Щепкіна для заснування його участі". Підписка і спектакль не дали всієї суми і решту сплатив князь Репнін⁷³. Мова йшла не про викуп М. Щепкіна з неволі, а про продаж його Репніну. Нове юридичне оформлення справи - продаж замість купівлі - було викликане законом, згідно якого опікун не міг відпускати на волю кріпаків, а продавати їх мав право лише за спеціальним дозволом Сенату. Однак, справа далеко ще не закінчилася і розтягнулася майже на три роки. Лише 18 листопада 1821 року актор отримав від М. Репніна "вольну", але ще протягом кількох років змушений був виплачувати князю 4 тис. рублів згідно з виданими вексями. Губернатор, знаючи про важке становище театру та акторів завжди турбувався про його покращення, сприяв фінансовій підтримці полтавського театру та театрального оркестру. Хоч у своїх споминах княжна Репніна зазначила, "що у нас в сім'ї ніхто не любив музики"⁷⁴, вважаємо, що музика знаходила серед родини Репніних вдячних слухачів та пощовувачів. Микола Григорович брав уроки у гітариста Самуїловича і відмінно грав на 7-струнній гітарі, любив і церковний спів. Його клопотаннями в Полтаві у 1817 р. було створено церковний хор, для якого князь виписав регента, альту, дисканта і 2 тенори з Батурицької капели⁷⁵. Наступного року, за сприяння М.Г. Репніна, були відкриті у Чернігові і в Полтаві відділення Біблійного товариства⁷⁶. Таким чином, діяльність М.Г. Репніна зачіпала, в деякій мірі, і релігійну сферу життя суспільства. У родині Репніних добре зналися на літературі і мистецтві, а тому у маєтку проходили салонні вечори, де влаштовувалися літературні читання, мистецькі бесіди. У 2004 році було проведено науково-практичну конференцію в рамках щорічних "Ханенківських читань", яка була присвячена історії та долі художнього зібрання Репніних - Розумовських - Волконських, яке розійшлося по музеях України, Росії та закордону⁷⁷. Бібліотека Репніних налічувала на 40-і рр. ХІХ ст. понад 30 тис. томів і складалася з книжкових збірок родини Розумовських, Репніних та князів Куракіних. Тут же був і цінний архів: багата збірка історичних документів в тому числі і з української історії. Доля Яготинської бібліотеки та архіву виявилася трагічною. Останні згадки про їх стан фіксують слова Дмитра Репніна: "бібліотека була цілісінька восени 1918 року [...]. Зимою 1919 року наш маєток був розграбований перехожого большевицькою бандою. За непевними чутками частина книг була вря-

тована яготинськими учителями [...]. Більшість картин і родинних портретів була завчасу перевезена до Києва в музей Ханенка⁷⁸. Щодо самого Яготинського архіву, то ймовірно частина його є втраченою, а частина – розпорошеною по архівах Чернігова, Полтави, Києва та ін. М.Г. Репнін був членом Гетінгенського вченого товариства (1809) та почесним членом Харківського університету. На той час таке звання рідко присуджували адміністративним діячам. Д. Дорошенко писав: "Взагалі щодо кн. Репніна можна сказати, що всі видатніші громадські й культурні українські діячі перших десятиліть ХІХ віку від Вас. Полегшей до Вас. Лукашевича, від Котляревського до Т. Шевченка були з ним у близьких відносинах, а в 20-их роках та на початку 30-их він безумовно стояв у осередку українського національного життя"⁷⁹. У 1834 р. князь змушений був подати у відставку та повернувся в Петербург, де 1 січня 1835 р. його призначили членом Державної Ради. У 1836 р. він був увільнений з цього поста і позбавлений звання генерал-ад'ютанта. Популярність М.Г. Репніна та його діяльність як генерал-губернатора Лівобережжя не викликали великого оптимізму ні з боку вищих урядових кіл, ні Миколи І. Крутилося досить багато чуток про можливість зміни М.Г. Репніна на посаді малоросійського генерал-губернатора⁸⁰. Навколо особи князя витали ілюзорні надії, що він, родич Розумовських, візьме в руки гетьманську булаву⁸¹. При дворі проти малоросійського "сепаратиста" була організована могутня опозиція, до якої входили В.П. Кочубей, І.Ф. Паскевич, О.Г. Строганов, О.В. Орлов, М.Ф. Канкрін⁸². На 1836 рік борги М. Репніна досягли понад 7 млн. руб. Його було звинувачено у розтраті державних коштів під час будівництва Інституту шляхетних панянок, про що повідомив гр. Строганов. У грудні 1835 р. маєтки Репніних були взяті під державну опіку. Неврожайні роки, борги матері, батька і брата ще більше поглибили кризу фінансового становища сім'ї. З 22 тис. селян залишилися лише 5 тис.; комісія розпродала князівські маєтки для повернення грошей в Приказ. У липні 1836 р. родині дозволили виїхати закордон. У 1837 році князю наказали негайно повернутися в Росію для свідчень⁸³, але зважаючи на погіршення стану здоров'я, Репнін в Росію не повернувся. Приналежність князя до махінацій з державними коштами не була доведена, не виявлено жодних зловживань. Закордоном Репніни проживали в Дрездені, Римі, Флоренції⁸⁴, а згодом в Неаполі. У липні 1842 року М.Г. Репнін разом з сім'єю

повернувся на Україну. Розкішний яготинський маєток з чудовою архітектурою, садами, виноградниками та оранжереями стояли спустошені. Коли було відремонтовано частину будинку, Репніни поселилися на постійне проживання. "Княгиня, народжена Розумовська, була тілом стара, але привітна та люб'язна. Князь Микола Григорович Репнін (Волконський) [...], був ще досить бадьорим і мав надзвичайну пам'ять. Високоосвічений, розумний, привітний та люб'язний [...]" - писав П.Д. Селецький⁸⁵. Не було більш-менш відомої нової книги, яку б не почитав князь, любив згадувати старовину, але жодним словом не згадував про несправедливу опалу; єдиним виявом його невдоволення з цього приводу, було те, що він роздавав добрим знайомим портрети імператорів із його величезної картинної галереї. Князь надалі листувався зі своїми друзями, звертався в Сенат, до міністрів, не втрачав інтересу до життя, людей, літератури і мистецтва. На 1845 р. старий князь жив на своїй половині, страждаючи від приступів подагри, старих ран та ревматизму⁸⁶. Микола Григорович охоче вів розмови з гостями (як вже згадувалося вище і з Т. Шевченком), які були близькі до родини Репніних. Помер М.Г. Репнін 7 січня 1845 р. в Яготині. Незважаючи на хуртовину і мороз, навколишні селяни проводжали його тіло до Густинського монастиря⁸⁷. 22 лютого 1845 року Варвара Репніна писала Т. Шевченку: "Мій добрий і печальний співець! [...] Виплачте пісню в пам'ять людини, яку ви так вміли поважати й любити! [...] Після довгої і тяжкої хвороби, виснажений тяжкими стражданнями, він віддав Богу душу свою 7 січня. Ви зрозумієте пустку Яготина [...]"⁸⁸. Через два місяці після смерті князя було закінчено і слідство над ним, було оголошено про його повну невинність. Дружина, Варвара Олексіївна померла в Москві 9 жовтня 1864 року⁸⁹ на 94 році життя. Її тіло було перевезено і поховано поряд з чоловіком в храмі Троїцького Густинського монастиря.

Так склалася доля цієї непересічної постаті, життя та діяльність якої стали яскравою сторінкою історії земель колишньої Козацької держави в першій третині такого суперечливого ХІХ століття, часу першого національного Відродження. Маючи військову освіту, добрий дишіоматичний та управлінський досвід і, знаходячись під безпосереднім впливом ліберально-автономістичних поглядів української та російської громадськості, Микола Репнін (Волконський) як державний діяч став гідним виразником інтересів тогочасного суспільства Російської імперії. Діяльність кня-

зя на державній службі є одною з основних характеристик до історії Російської держави та Малоросійського генерал-губернаторства першої третини ХІХ століття.

Примітки

- ¹ Войтович А. Князівські династії Східної Європи (кінець ХІ - початок ХVІ ст.): Склад, суспільна і політична роль. - Львів, 2000. - С. 201,207.
- ² Волконская Е.Г. Род князей Волконских. Материалы собранные и обработанные княгиней Е.Г. Волконской. - СПб., 1900. - С. 31.
- ³ www.gerpm.org/genealogy
- ⁴ Сборник Русского Исторического Общества (далі - Сборник РИО). - СПб., 1876. - Т. 19. - С. 423,426-427.
- ⁵ Швидько Г. Російський князь чи український автономіст? // Прапор юності. - № 61 (8232). - 4 червня 1991.
- ⁶ Сборник РИО. - СПб., 1870. - Т. 5; 1871. - Т. 6; 1876. - Т. 19; 1877. - Т. 20; 1878. - Т. 23,25; 1884. - Т. 41; 1888. - Т. 65 та ін.
- ⁷ Энциклопедический словарь / сост. Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. - СПб., 1899. - Т. XXVIa. - С. 599.
- * Масловский С.Д. Репнин Николай Васильевич // Русский Биографический Словарь. - СПб., 1913. - Т. 16. - С. 117.
- ⁹ Праці П. Майкова, С. Дремлюги, Н. Конопки.
- ¹⁰ Репнина В., княжна. Письмо к издателю. 9 июля 1872 г. // РА. - М., 1872. - № 8. - С. 1982.
- ¹¹ Стравинская А. "Сквозь время и пространство" (князя Репнина и Яготин) // Ханенківські читання. Матер, наук.-прак. конф. - К., 2004. - Вил. 6. - С. 46-47.
- ¹² Словарь русских генералов, участников боевых действий против армии Наполеона Бонапарта в 1812 — 1815 гг. // Российский архив. - Т. VII. - М.: Студия "ТРИТЭ" Н. Михалкова, 1996. - С. 530-531.
- ¹³ Павловский И. Ф. Полтавцы: иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители: опыт краткого биографического словаря Полтавской губернии с половины ХVІІІ в. (с портретами). - Полтава, 1914. - С. 38.
- ¹⁴ Материалы до истории Таурогенской Конвенции 18(30) 1812 года // Сборник РИО. - СПб., 1909. - Т. 128(11). - С. 337-339,341,343.
- ¹⁵ Бумаги А.И. Чернышова за царствование императора Александра 1 1809 — 1825 гг. (Документы, относящиеся к военной деятельности А.И. Чернышова в 1812, 1813 и 1814 гг.) // Сборник РИО. - СПб., 1906. - Т. 121. - С. 244.
- ¹⁶ "Воззвание генерал-губернатора Саксонии Н.Г. Репнина к местному населению с призывом принять участие в формировании корпуса саксонских добровольцев для борьбы с Наполеоном" // Поход русской армии против Наполеона в 1813 году и освобождение Германии. Сборник

документов. - М.: Наука, 1964. - С. 412-413.

- ¹⁷ Из автобиографических записок княжны В.Н. Репнюк. - С.480.
- ¹⁸ Из записной книжки Алексея Осиповича Имберха // РА.-М.,1870. - С. 390-393.
- "Антонович М. Князь Репнин, генерал-губернатор Сакои-Берлин: Украинський Науковий Інститут в Берліні, 1936. - С. 55-56.
- ²⁰ Из записной книжки Алексея Осиповича Имберха... - С.31
- ²¹ Дремлюга С. М.Г. Репнин та його вплив на культурнимремське життя України першої половини ХІХ ст. // Під знаком Кзю. - Фіропетровськ, 1995. - Вип. 1: на пошану О. Апанович. - С. 87.
- ²² Шереметев С, граф. Княжна Варвара Николаевна Рови. СПб., Пфсвряля 1897 г. // РА.-М., 1897. - Вып. 7. - Кн. 3. - С. «.
- ^ Жур П. Літо перше. - К.: Дніпро, 1973. - С. 163-164.
- ²⁴ Праці В. Репніної опубл. в РА. - 1890. - Кн. 3. - С. 225-31 ИМ- - Кн. 3. - С. 413-418; 1870, 1872, 1888, 1889 та ін.; Шереметев СЗР-Княжна Варвара Николаевна Репнина... - С. 473 ^ 77.
- "Новий лист Т. Шевченка // Наше минуле. - К., 1911. - Ч. 1 -- Шпень-серпень. - С. 157-158 (переклад - К.Н.).
- ²⁶ Ковтун Ю. Тарасові музи // Дзеркало тижня. - № 9 (384). - *ёфя2002.
- ²⁷ Письмо малороссийского военного губернатора князи НТ- Лпни на к графу В.П. Кочубею, Чернигов, 23 августа 1821 г. // ЧтеМ»іЪше- раторском Обществе истории и древностей российских прв Цялидом университете (далі - Чтения ОИДР). - М., 1864. - апрель-га--** - 2. - С. 83; Шандра В. Малоросійське генерал-губернаторство ШС - 1856: функції, структура, архів. - К., 2001. - С. 266-268.
- ²⁸ Репнин Н.Г. О праве собственности малороссийски в не » 23 октября 1824 г. (черновик). Приложение 1877. Киев (6 яня?» . В77 ^ ~ Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім. В Р ініті т го (далі - ІР НБУВ). - Ф . 61. - № 715. - 45 арк.; Репнин Н.Г. Крипягая о о малороссийских козаках // Чтения ОИДР. - М., 1864. - агрев-исья. - Кн. 2. - С. 83-130.
- ^ Тамсамо. - С. 115-117.
- ⁵⁰ Справа формування з малоросійських козаків поліції дазіаі- лерії для резервної армії 1831 р. - ІР НБУВ. - Ф. П. - № 2712. - * ^ - 1 -
- ³¹ Положение о формировании в двух малороссийских ім Зция ми полков легкой кавалерии (отрывок) // Справа формувавзжоор- сійських козаків полків легкої кавалерії для резервної арш Йй р. - ІР НБУВ. - Ф. П. - № 2712. - Арк. 2-3.
- ³² Когут З. Російський централізм і українська автонож* - Дпдаты Гетьманщини 1760 - 1830. - К.: Основи, 1996. - С. 246.
- ³³ Павловский И.Ф. К истории Малороссии во время Г=33ЖІ-МСЕІ> наторства кн. Н.Г. Репнина // Труды Полтавской Ученой Аршвж Комиссии (далі - Труды ПУАК). - Полтава, 1905. - Вып. 1. - С.13?-

³⁴ Центральний державний історичний архів України (далі - ЦДІАК). - Ф. 1284. - Оп. 1. - Спр. 35-36.

³⁵ Полное Собрание Законов Российской империи (далі - ПСЗ). - СПб., 1833. - Т. VII. - 1832. - № 5458.

^кС[тороженко] Н.В. К истории малороссийских Козаков в конце XVIII и в начале XIX века // Киевская старина (далі - КС). - 1897. - Кн. II. - С. 150.

"Шандра В. Вказ. праця. - С. 135.

³⁸ 1834 р., січня 17. Витяг із "Устава об управленні малороссийскими козаками", укладеного М.Г. Репніним і схваленого Миколою I // Шандра В. Вказ. праця. - С. 137, 318-320.

³⁹ 1829 р., липня 22, м-ко Яготин. Лист малоросійського військового губернатора М.Г. Репніна до новоросійського і бессарабського генерал-губернатора М.С. Воронцова про умови переселення малоросійських козаків на південні землі // Шандра В. Вказ. праця. - С. 294-295.

⁴⁰ 1827 р., червня. Із записки малоросійського військового губернатора М.Г. Репніна до керуючого Міністерством внутрішніх справ В.С. Ланського про право малоросійських чинів на спадкове дворянство // Шандра В. Вказ. праця. - С. 280-287.

⁴¹ Чернігівський обласний державний архів (далі - ЧОДА). - Ф. 179. - Оп. 1а. - Спр. 1478. - Арк. 1-14 (копія).

⁴² Павловский И.Ф. Указ. соч. - С. 49.

⁴³ Записка из дела, произведенного в комитете высочайше утвержденном при правительствующем Сенате, касательно прав на дворянство бывших малороссийских чинов // Чтения ОИДР. - М., 1861. - Кн. 2. - апрель-июнь. - С. 136-137.

⁴⁴ Циркуляр (про заборону давати гарну оцінку підсудним дворянам 18 грудня 1817 р.). - ІР НБУВ. - Ф. II. - № 3677. - Арк. 1.

⁴⁵ Павловский И.Ф. К истории Малороссии во время генерал-губернаторства Н.Г. Репнина... - С. 114-120.

⁴⁶ Павловский И.Ф.*-Князь Репнин и его отношение к дворянству из-за винной монополии и Д.В. Кочубея // Труды ПУАК. - Полтава, 1907. - Вып. 4. - С. 211; Його ж. К истории винокурения в Малороссии // Труды ПУАК. - Полтава, 1908. - Вып. 5. - С. 67.

⁴⁷ Догона Малоросійського генерал-губернатора Репніна Конотопському дворянству і братам Прасоловим за їх вчинки. Батурич, 1817 р. - ІР НБУВ. - Ф. II. - № 3691. - Арк. 1.

⁴⁴ "Список рапорта...". Государю императору посланного Малороссийским военным губернатором князем Репниным от 3-го апреля 1821 года. - ІР НБУВ. - Ф. II. - № 3541. - Арк. 1.

⁴⁹ Павловский И.Ф. К истории Малороссии во время генерал-губернаторства Н.Г. Репнина... - С. 83-84.

³⁰ Речь, говоренная при открытии Дворянских собраний по случаю выборов в Полтаве 3-го, а в Чернигове 20-го Генваря 1818 г. Малорос-

сийским военным губернатором Генерал-адъютантом Репниным. - ІР НБУВ. - Ф. II. - № 3255. - Арк. 2. Опувл.: Дух журналов. - СПб., 1818. - Кн. 20. - Часть 28. - Май. - С. 125-136; Павловский И.Ф. К истории полтавского дворянства 1802 - 1902: очерки по архивным данным. - Полтава, 1906. - Вып. 1. - С. 21-23; Лашкевич А.С. Речь малоросотійского военного губернатора М.Г. Репнина к дворянству Черниговской и Полтавской губернии // КС. - 1887. - Кн. 1. - С. 172-177; Шандра В. Вказ. праця. - С. 261-266.

⁵¹ Обращение неизвестного князю Н.Г. Репнину по случаю произнесенной им речи на открытии Черниговских и Полтавских собраний относительно свободы крестьян. 4 апреля 1818 года. - П? НБУВ. - Ф. VII. - № 1605/122. - Арк. 1.

"Шандра В. Малоросійське генерал-губернаторство в період урядвання М.Г. Репніна (1816-1834) // Український Історичний Журнал (далі - УІЖ). - К.: Наукова думка, 2000. - № 4. - С. 80.

⁵³ Представление Малороссийского военного губернатора Н.Г. Репнина Николаю I о тягостном положении поселян и дворянства. 31 июля 1831. - ІР НБУВ. - № 1607/122. - Арк. 1. Опувл.: Шандра В. Вказ. праця. - С. 306-311; Записка о сложении недоимок с помещичьих малороссийских крестьян // Чтения ОИДР. - М., 1863. - январь-март. - Кн. 1. - С. 118-182; Записка о податях по малороссийских губерниях // Чтения ОИДР. - М., 1863. - январь-март. - Кн. 1. - С. 183-191.

⁵⁴ 1824., листопада 20. Лист малоросійського військового губернатора М.Г. Репніна до міністра фінансів Є.Ф. Канкріна з обґрунтуванням необхідних змін у фінансовій політиці щодо губерній Малоросійського генерал-губернаторства // Шандра В. Вказ. праця. - С. 277-279.

⁵⁵ Рескрипт Николая I Малороссийскому Военному губернатору о рассрочке платежа недоимок помещичьих крестьян и платеже пошлины на винокурение и другие промыслы. 14 ноября 1831 г. Москва (копия). - ІР НБУВ. - Ф. 1608/122. - Арк. 1.

⁵⁴ Павловский И.Ф. Учреждение Полтавского института и постройка для него здания Приказом Общественного Презрения // Труды ПУАК. Полтава, 1909. - Вып. 6 в двух частях. - Часть 1. - С. 18.

"Шандра В. Малоросійське генерал-губернаторство в період урядвання М.Г. Репніна (1816-1834) // УІЖ. - 2000. - № 4. - С. 83. > •

⁵⁸ Арандаренко Н. Записки о Полтавской губернии в трех частях составлены в 1847 году. - ІР НБУВ. - Ф. I. - № 777. - Арк. 16.

⁵⁹ Синицкий Л. Малороссия по рассказам путешественников конца прошлого и начала нынешнего столетия. - Б/м., б/р. - С. 246.

⁶⁰ 1824 р., листопада 3, с. Андрійвка Констянтіноградського пов. Полтавської губ. Партикулярний лист малоросійського військового губернатора М. Г. Репніна до полтавського цивільного губернатора П.В. Тутолміна про передплату в Малоросії російських періодичних видань //

Шандра В. Вказ. праця.- С. 276-277.

⁶¹ Грушевский А.С. К судьбе "Истории Русов". Эпизод из украинской историографии XIX в. //Чтения в Историческом Обществе Нестора-Летописца (далі - Чтения ИОН.-Л.). - К., 1906. - Кн. 19. - С. 68; Василенко Н. К истории Малороссийской историографии и малороссийского общественного строя // КС. - 1894. - Т. XLVII. - С. 106.

⁶² Горленко В.П. Из истории южно-русского общества начала XIX века // Южнорусские очерки и портреты. - 1898. - С. 20.

⁶³ Полетика Василий [...] Репнину Николаю Григорьевичу письмо-копия 10 января 1829 г. // Павловский И.Ф. Указ. соч. - С. 144-145.

"Чтения ОИДР. - М., 1847. - Май. - № 1. - С. 1-15; Павловский И.Ф. К истории Малороссии во время генерал-губернаторства Н.Г. Репнина... - С. 154; Дорошенко Д. Князь М. Репнин і Д. Бантиш-Каменський (Сторінка з українського громадського життя першої чвертини XIX ст.) // Праці Українського Високого Педагогічного Інституту в Празі ім. М. Драгоманова: Науковий збірник / під заг. ред. д-ра. Василя Сімовича. - Прага, 1929. - Т. 1. - С. 105.

"Павловский И.Ф. Указ. соч. - С. 51.

⁶⁶ Атаманенко А.С. "История Малой России" Д.М. Бантиша-Каменського: порівняльний аналіз першого та другого видань // Дніпропетровський Історико-Археологічний збірник. - Вип.1: на пошану проф. М.П. Ковальського. - Дніпропетровськ, 1997. - С. 407-412.

⁶⁷ Павловский И.Ф. Указ. соч. - С. 54-55.

⁶⁸ Атаманенко А. Вплив "Історії Малої Росії" Д.М. Бантиша-Каменського на українську та російську історичну думку XIX ст. // Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1999. - Т. III. - С. 149.

⁶⁹ Чикаленко-Келлер Г. Репнини та Яготинська бібліотека // Науковий збірник УВАН. - Нью-Йорк, 1953. - С. 145. Передрук: Бібліотечний вісник АН України ЦНБ ім. В.І. ВерНадського. - 1993. - № 1-2. - С. 39-53.

⁷⁰ Письма Гоголя к княжне В.И. Репниной/7РА. - М., 1902.-Кн.1. - С. 726.

⁷¹ Репнин-Волконский Николай Григорьевич (1778 - 1845) - генерал-лейтенант, князь // Русские биографии / vgd.ru/V/vlknsky.htm

⁷² Айзенштот И.Я. Из первых лет сценической деятельности Щепкина // Записки актера Щепкина. - М.: Искусство, 1988. - С. 127.

⁷³ Котляревський І. Репніну М. Лист 15 жовтня 1818 року, Полтава// І. Котляревський. Повне зібрання творів. - К., 1993. - Т. 1. - С. 328.

⁷⁴ Из автобиографических записок княжны В.Н. Репниной... - С. 489.

⁷⁵ Павловский И.Ф. Полтава в XIX столетии (Очерки по архивным данным, с рисунками) // КС. - 1905. - № 11-12. - С. 322.

"Павловский И.Ф. К истории Малороссии во время генерал-губернаторства кн. Н. Г. Репнина... - С. 90.

"Ханенківські читання. - К., 2004. - Вип. 6. - 136 с.

⁷⁸ Чикаленко-Келлер Г. Вказ. праця.- С. 142-143, 151-152.

⁷⁹ Дорошенко Д. Вказ. праця. - С. 98.

⁸⁰ Бумаги графа А.А. Закревского // Сборник РИО. - СПб., 1891. - Т. 73 (том 1). - С. 416; Т. 78 (том 2). - С. 142.

⁸¹ Павловский И.Ф. К истории Малороссии во время генерал-губернаторства кн. Н. Г. Репнина... - С. 51.

⁸² Потульницький В.А. Український консерватизм в ХІХ - на початку ХХ ст. // Український Археологічний Щорічник. - Нова серія: вип. 5-6: На пошану Павла Степановича Сохана з нагоди 75-річчя; Український Археологічний Збірник. - Т. 8-9. - С. 84.

⁸³ Павловский И.Ф. Учреждение Полтавского института... - С. 19-20,22.

⁸⁴ Записки графа М.Д. Бутурлина // РА. - М., 1877. - № 9. - Кн. 3. - С. 85.

⁸⁵ Записки Петра Дмитриевича Селецкого. Часть первая 1821 - 1856 год // КС. - 1884. - июль. - Т. IX. - С. 618.

"Павловский И.Ф. Указ. соч. - С. 151.

"Павловский И.Ф. Полтавцы: иерархи... - С. 45.

⁸⁸ Цит. за: Павловский И.Ф. Указ. соч. - С. 44-45 (переклад - КН.).

⁸⁹ Шереметев С. Указ. соч. - С. 474.